

NEOLİBERAL GIDA REJİMİ VE ÇİN'DE GIDA GÜVENCESİ: EKONOMİ POLİTİK BİR PERSPEKTİF

Yeliz SARIÖZ GÖKTEN¹
Kerem GÖKTEN²

Özet

İnsanlığın gıda üretimi ve lojistiği alanında gösterdiği tüm ilerlemeye karşın gıda güvencesi önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Ulaşılan üretim düzeyinin bu sorunu kalıcı biçimde çözmesi mümkün olmakla birlikte, can kayıplarının ve yetersiz beslenmeden kaynaklanan hastalıkların önü alınamamaktadır. Bu çalışmada öncelikle gıda güvencesi kavramı ve bileşenleri ele alınmaktadır. Gıda güvencesi kavramına yüklenen ideolojik içeriğe vurgu yapılmakta, kavramın yürürlükteki gıda rejimi ile olan ilişkisi incelenmektedir. Çalışmanın ikinci kısmında, dünyanın en kalabalık ve hızlı büyüyen ülkesi olan Çin'in gıda güvencesini sağlama yolunda aldığı mesafe ve izlediği strateji ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gıda güvencesi, gıda rejimi, yetersiz beslenme, Çin tarım reformu

Jel Sınıflandırılması: F59, Q13, Q18

NEOLIBERAL FOOD REGIME AND FOOD SECURITY IN CHINA: THE POLITICAL ECONOMY PERSPECTIVE

Abstract

Despite all the progress that humanity has made in the area of food production and logistics, food safety remains an important problem. Although the level of production reached is enough to solve the problem permanently, deaths and diseases caused by malnutrition can not be prevented. In this study, firstly the concept of food safety and its components are discussed. The ideological content of the concept of food safety and the relationship with the current food regime are examined. In the second part of the study, China, the world's most populous and fast-growing country, the distance it has taken and its strategy to ensure food security are assessed.

Key Words: Food security, food regime, malnutrition, agriculture reform in China

Jel Classification: F59, Q13, Q18

¹ Yrd.Doç.Dr. Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, veysarioz@hotmail.com

² Yrd.Doç.Dr. Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Bölümü, keremgokten@gmail.com

GİRİŞ

Gıda güvencesi, 20. yüzyılın ortalarında ivme kazanan tarım teknolojisindeki gelişmelere ve bu sektöre yapılan büyük yatırımlara karşın yakıcı bir sorun olarak insanlığın gündemin işgal etmektedir. Başta Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) olmak üzere uluslararası kuruluşlar açlık ve yetersiz beslenme ile savaş konulu toplantılar düzenlemekte, önlerine çeşitli hedefler koymaktadırlar. Bununla birlikte konulan hedefler ile gerçekleştirmeler arasındaki ikincinin aleyhine olan farklar bir türlü ortadan kaldırılamamakta, yeni gıda zirvelerini yeni hedefler izlemektedir. Bugün gelinen noktada gıda güvencesi, teknik içeriğinin yanı sıra ideolojik bir içeriğe bürünmüştür. Gıda güvencesi kavramı, gıda politikalarının ve ticaretinin liberalleşmesi tartışmalarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Buna ek olarak, tekeli konumlarını sürekli pekiştiren çok uluslu gıda şirketlerinin; üretim ve dolaşım alanına yönelik stratejileri, küresel gıda ticaretinin kodlarını biçimlendirme çabaları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin küçük, yerel üretici ve perakendecileri için güçlü bir meydan okuma anlamına gelmektedir. Bu gelişmeler en çok sözü edilen ülkeler grubunun gıda güvencesini tehdit etmekte, hükümetler birçok alanda olduğu gibi tarım ve gıda alanında da bağımsız politikalar izlemekte güçlük çekmektedirler. Bu süreçte Çin, Brezilya gibi ülkeler özgül koşul ve avantajları ile öne çıkmakta, neoliberal gıda rejiminin koşul ve dayatmalarına karşı (çoğu kez dolaylı da olsa) politikalar izlemektedirler.

Bu çalışmada öncelikli olarak gıda güvencesi kavramı ve bileşenleri hakkında bilgi verilmiş, gıda güvencesinin neoliberal gıda rejimi ile olan ilişkisine işaret edilmiştir. Çalışmanın geri kalan bölümünde Çin tarım reformu ve ülkenin gıda güvencesi alanındaki görünümü üzerinde durulmuştur.

I. GIDA GÜVENCESİ

Gıda güvencesi sosyoekonomik ve biyolojik faktörlerce etkilenen karmaşık bir meseledir. Gıda güvencesi, yaygın olarak kavramsal sac ayağı yoluyla tanımlanmaktadır: gıda bulunabilirliği, gıda erişimi ve gıda kullanımı (Chung-Haddad vd., 1997:5; Rivera, 2003: 31). Gıda bulunabilirliği yeterli miktarda gıdanın ülkedeki tüm bireyler için sürekli olarak temin edilebilmesidir. Bu süreçte hanehalkı üretiminin yanı sıra ithalat ve gıda yardımlarından da yararlanılabilir³. Fiziksel ve iktisadi boyutları bulunan gıda erişimi, hane halkları ve tüm bireylerin besin değeri yüksek gıdaları elde etmek için yeterli kaynaklara sahip olması ile ifade edilir. Hanehalklarının gelir düzeyi, hane içi gelir dağılımı ve gıda fiyatları gıda erişiminin belirleyicileridir. Gıda kullanımı, yeterli enerji ve temel besin öğelerini, içilebilir su ve halk sağlığını güvence altına alacak bir diyeti mümkün kılacak uygun gıdanın biyolojik kullanımınıdır. Bu noktada gıda işleme, saklama, temel besin prensipleri ve çocuk bakımı alanlarında erişilen düzey önem kazanmaktadır (USAID, 1995: 8).

Küresel gıda arzı, kabaca geçen yüzyılın ortalarından bu yana tüm insanlara yetecek, sağlıklı ve üretken bir hayat sürmelerini sağlayacak düzeye erişmiş bulunsun da insanlık üretim alanında gösterdiği başarıyı bölüşüm alanında gösterememekte, gıdaya düzenli erişimin önündeki fiziksel ve maddi kısıtlar aşılamamaktadır⁴. Bu nedenle gıda güvencesinin yolu yeterli gıda üretiminden ziyade adil bölüşümden geçmektedir. FAO, 2015 itibarıyla 792,5 milyon kişinin yetersiz beslenme koşulları ile karşı karşıya bulunduğunu, her yıl beş yaşından küçük 5 milyon çocuğun yetersiz beslenmeden

³ Gıda yardımları etkinliği tartışmalı, geçici bir çözüm olduğu kadar gelişmiş ülke kamuoyları tarafından sıcak karşılanmayan bir araçtır. Dış dünyadaki açlık, kendileri için bir tehdit olarak algılanmamaktadır. Eleştiri konusu yapılan uluslararası gıda yardımlarının OECD ülkelerinin bütçeleri içindeki ağırlığı %1'in altındadır. ABD'nin toplam yardım bütçesinin yaklaşık %10'unu gıda yardımına giderken, yaklaşık yüzde 60'ı askeri yardım için harcanmaktadır (Falcon-Naylor, 2005: 1114-1115).

⁴ 2011 tahminlerine göre gıda israfı ve kaybı yıllık 1,3 milyar ton dolayındadır. Bu miktar yıllık gıda üretiminin üçte birinin ziyan olduğu ya da kaybolduğu anlamına gelmektedir. Bu durum aynı zamanda gıda üretimine tahsis edilen kaynakların hatırı sayılır bir kısmının boşa gitmesi ve bu plansız-koordinasyonsuz üretim sırasında oluşan sera gazı emisyonunun ekolojik ve sosyal maliyetinin katlanması anlamına gelmektedir (FAO, 2011).

kaynaklanan hastalıklardan öldüklerini kaydetmektedir. Söz konusu ölümler, gıdanın yeterince üretilmemesinden değil, yeterince adil bölüşülememesinden kaynaklanmaktadır (FAO, 2016; Garnett, 2008: 77).

Gıda güvencesizliği; kötü yönetim, kurumsal destek eksikliği gibi eşitsiz bölüşüme neden olan genel ya da 2007-2008 küresel gıda krizinde görüldüğü üzere geçici nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Bunlara kuşkusuz doğal afetlerden kaynaklanan bulunabilirlik sorunu, gelir yetersizliğinden kaynaklanan erişim eksikliği ve kötü sağlık, kötü hijyen vb. koşulların yol açtığı yetersiz kullanım eklenmelidir. Bu koşullar altında gıda güvencesi sorununu aşmak için belirlenen ulusal ve uluslararası hedefler tartışma gündemindeki yerini/önemini korumakta, bu çerçevede sadece daha çok ve çeşitli tarım ürünü yetiştirilmesini değil, yaratılan artığın pazarda satılması yoluyla gelir artışını, yaşam standartlarının yükseltilmesini hedefleyen programlar yürütülmektedir (Rivera, 2003: 31-33).

Bununla birlikte gıda güvencesi kavramı; üretken, sağlıklı bir yaşam için yeterli olan gıdaya düzenli biçimde erişim anlamına gelmekle birlikte, kavramın dolaşıma girdiği zaman olan 1970'lerin ruhu, ortaya konulan politika önerileri ile birlikte ele alındığında ideoloji ile yüklü bir kavramdır. 1996 tarihli Roma Deklarasyonu içinde bulunduğumuz dönemde etkileri devam eden bir politika metni olarak üzerinde durmayı hak etmektedir. FAO'nun öncülüğünde yapılan zirvede dünyanın hemen her ülkesi üst düzeyde temsil edilmiştir. Temel besin ihtiyacını karşılayamayan 800 milyon insan olduğunu saptayan zirve, bu sayının 2015'e kadar yarı yarıya azaltılması hedefini koymuştur. Zirvenin bir diğer dikkat çeken noktası, yoksulluğu gıda güvencesizliğinin ana sebebi olarak kabul etmesidir. Çatışmalar, terörizm, yolsuzluk, çevresel yıkımlar gıda güvencesizliğini arttıran önemli sebepler olarak gösterilmiştir. Burada en az yukarıda sıralanan genel amaçlar kadar dikkati çekmesi gereken husus gıda güvencesine ulaşmada ticarete kritik bir önem atfedilmesidir. Ticaretin kaynakların etkin kullanımını sağlayacağı ve gıda güvencesini arttırmada kritik öneme sahip iktisadi büyümeyi uyaracağı vurgulanmıştır (FAO,1996; Otero-Pechlaner vd., 2013: 264). Serbest ticaret vurgusunun yanı sıra zirveye özel sektör temsilcilerinin katılımı, sonuç metninde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kural ve yükümlülüklerine yapılan güçlü vurgu, gıda güvencesi ile neoliberal gıda rejimi arasındaki ilişkinin izini sürmeyi gerektirmektedir.

Konu ile ilgili olanların bileceği üzere ticaretin liberalleştirilmesi Washington Konsensüsü'nün en önemli öğeleri arasındadır. Uruguay Turu'ndan DTÖ'ye varılan süreçte mal ticaretinin önündeki kısıtlamaların kaldırılması başlıca amaç olmaktan çıkmış, hizmet ticaretinin geliştirilmesi, fikri mülkiyet haklarının düzenlenmesi vb. amaçlar küresel kapitalist sistemin dolayısıyla devletler üstü kuruluşların ajandalarındaki yerini almıştır. Bu süreçte tarımsal ticaretin liberalleştirilmesi, GATT'ın yürürlüğe girdiği dönemden bu yana üzerinde önemli ilerlemeler sağlanan mal ticaretinin liberalleştirilmesi sürecinin sancılı bir bölümü olarak dikkatleri çekmektedir. DTÖ'nün faaliyete geçtiği 1995'ten bugüne tarım sektörü, demode ilan edilen sübvansiyonların, miktar kısıtlamalarının, ucuz kredi temininin eskisi kadar güçlü olmasa da, sürdürdüğü bir alan olma özelliğini henüz yitirmemiştir⁵. Bir başka açıdan bakarsak, tarımın bu özelliği onu piyasalaştırma politikasının daimi hedefi haline getirmekte, yeterince değerlendirilememiş potansiyel bir kazanç alanı olarak görülmesine yol açmaktadır. Tarıma İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma döneminde tanınan istisnai statü 1990'lar ile birlikte sona ermiş; gıda güvencesi, tarımın liberalleştirilmesi çabalarında başvurulmuş başlıca analitik araçlardan biri haline gelmiştir. İnsanlığın önündeki en ezeli, çetin sorunlardan birinin ortadan kalkmasını simgeleyen gıda güvencesi, kendine yeterlikten ziyade serbest ticaret ile erişilebilecek bir hedef olarak sunulmuştur (Otero-Pechlaner vd., 2013: 264-267; Ingco-Croome, 2004: 5, 25).

⁵ Tarımsal ticaretin liberalleştirilmesi DTÖ müzakerelerinin en çetin geçtiği alandır. Başta ABD, AB ve Japonya olmak üzere, gelişmiş ülkeler geleneksel/serbest ticaret yanlısı pozisyonlarından farklı konumlanmakta, tarım sektörlerini korumanın yaratıcı yollarını bulmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin, bu çifte standartlı yaklaşımları ve DTÖ'nün gelişmekte olan ülkelerin tarımsal destekleme politikaları karşısında takındığı olumsuz tutumu eleştiri konusu yapmaları, 1994 tarihli Tarım Üzerine Anlaşma'nın (AoA) revizyonunu istemeleri görüşmeleri kilitlemektedir. Son önemli uzlaşma girişimi 2007 yılında olmuş, taraflar yine uzlaşmamışlardır Ayrıntı için bkz. Clapp (2004); Pechlaner;Otero, 2010: 186-187).

II. NEOLİBERAL GIDA REJİMİ YA DA LİBERALLEŞMEDEN HERKES KAZANIR MI?

Gıda rejimi, gıda üretimi ve tüketimindeki uluslararası ilişkileri kapitalist sermaye birikimi süreçlerine bağlayan, bu süreçlerde yaşanan eğilim farklılaşmalarından etkilenen dönemsel bir nizam olarak tanımlanabilir. Gıda rejimi, devletlerarası güç dengelerindeki değişmelerin yansımaları olduğu kadar; üretici ve tüketici lobilerinin, toplumsal sınıfların, şirketlerin, devletler üstü kurumsal yapıların; üretim, bölüşüm ve ticarete ilişkin hâlihazırdaki sorunlar karşısında benimsedikleri normlar, bu sorunlara yönelik geliştirdikleri açık ve örtük çözümlerdir Her gıda rejimi çelişik unsurları içinde barındırır, olgunlaşma aşaması aynı zamanda gıda rejiminin ölümünün ve istikrarsız geçiş döneminin habercisidir (Friedmann-McMichael, 1989: 95; McMichael, 2009: 281-283; Friedmann, 1993: 31)⁶.

Friedmann ve McMichael, ilk gıda rejimini 1870 ile başlatır, 1914’de sonlandırırlar. *Yerleşimci tarımsal* ya da *yerleşimci kolonyal* olarak adlandırılabilir ilk gıda rejimi, İngiliz hegemonyasının hüküm sürdüğü döneme rastlar. İngiltere küresel hegemonyasını, dünyanın atölyesi olma konumunu güvence altına almak için dünya ölçeğinde ucuz gıda arzı zinciri kurmaya yönelmiştir. Kapitalist metropollerin yerleşimci tarımsal kolonilere mamul mal satarak karşılığında et, buğday vb. satın almasına dayalı rejim bir tür “*karşı hareket*” tarafından sınırlanıyordu. 1870-1914 dönemi bir yandan sömürgecilik ve revizyonist devletlerin yeni sömürge arayışlarının zirve yaptığı dönemi simgelerken, öbür yandan Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada gibi yerleşimci kolonilerin politik bağımsızlıklarını kazanmasına, ulus-devlet hüviyeti kazanmalarına tanıklık etmiştir. Adı geçen yerleşimci koloniler, hem temsili hükümet yapılarını geliştirmiş hem de Avrupa’nın ucuz gıda tedarikçisi olarak stratejik bir konum elde etmişlerdir (Friedmann-McMichael, 1989: 95-98; Otero-Pechlaner vd., 2013: 270; McMichael, 2005: 276).

İkinci gıda rejimi (1945-1973) ABD hegemonyasının en güçlü olduğu dönemin ürünüdür. Tarım, ihracat sübvansiyonu, destekleme alımları, ithalat kontrolleri vb. hükümet müdahalelerinin olağan karşılandığı istisnai bir sektör olarak kabul edilmiştir. (Friedmann, 1993: 30-31). İkinci gıda rejimi *bolluk rejimi* olarak da adlandırılmaktadır. Korumacı politikaların doğal sonucu üretim fazlalıklarının ortaya çıkması olmuş, buna karşın üretim fazlalarına yol açan ulusal tarım destekleme politikaları sorgulanmamıştır. Savaş sonrası düzenin ilke ve kurumlarını biçimlendiren ABD, malların serbest dolaşımına dayalı geleneksel politikasından farklılaşan bir politika izlemiş, 1930’ların New Deal anlayışını muhafaza etmiştir. ABD’nin tarımsal üretim fazlası (bilhassa buğday), Avrupa’nın yeniden imarını hedefleyen Marshall yardımlarının en önem parçası olmuş, izleyen dönemde ABD müttefiği Üçüncü Dünya ülkelerine yapılan yardımlarda kullanılmıştır (Friedmann, 1993: 34-36; Friedmann-McMichael, 1989: 104; Otero-Pechlaner vd., 2013: 270).

Birinci gıda rejiminde ortaya çıkan “*karşı hareket*” ikinci gıda rejiminde de kendini göstermiş, 1973 Petrol Krizi’nin tetiklemesi sonucu artan gıda fiyatları 1973-1974 gıda krizine neden olmuştur⁷. ABD hegemonik gücünü kullanarak sömürgecilik ve sömürgeci ticaret bloklarının tasfiyesine ön ayak olmuş, dünya ölçeğinde geçerli kılınan ulus-devlet yapılanması uluslararası ticarete yeni ulusların dolaysız eklemelenmesini beraberinde getirmiştir. Bu esnada bir başka dinamik (karşı hareket) gitgide kendini göstermeye başlamıştır: ulusötesileşmeciler yeniden yapılanma. Ulusötesileşmenin tarım sektörüne yansımaları; tarımda uzmanlaşmanın derinleşmesi, bitkisel ve

⁶ Gıda rejimi kavramı ve analizinin geliştirildiği erken dönem kaynaklar için bkz. McMichael (1991) ve McMichael-Myhe (1991).

⁷ Friedmann petrol fiyatları ile gıda fiyatları artışı arasında bir ilişki olduğunu ifade eder. Sovyetler Birliği’nin et üretimini artırma politikası sonucunda yemlik tahıl ithalatını arttırması, güçlü ithalat talebini arttan petrol fiyatlarından elde ettiği döviz rezervleri ile karşılaması bolluğa, yardıma dayalı gıda rejimini sarsmıştır. Birbirine kesişen bu krizler, petrol ve gıda ithalatına bağımlı üçüncü dünya ülkeleri için yıkıcı sonuçlar yaratmıştır. İçine girilen döviz darboğazının yıkıcı etkileri 1980’lerin başında görülecek, petrodolar döngüsüne dayalı borçlanma ilişkisinin kurulmasını tetikleyecektir. Ayrıntı için bkz. (1993: 31-39).

hayvansal ürünlerin ulusötesi şirketlerin denetimindeki gıda ürünleri zincirlerine dâhil olması, dayanıklı gıda maddeleri üretimi ve geliştirilmesi sürecinde kimya endüstrisi ile yapılan yoğun sektörel işbirliği alt başlıklarıyla özetlenebilir (Friedmann-McMichael, 1989: 104-106; Friedmann, 1993: 39).

Gıda rejimlerini sembolize eden tarih dilimleri ile uluslararası para ve ticaret rejimleri arasında açık bir örtüşmenin olduğu dikkatleri çekmektedir. Birinci gıda rejimi Altın Standardı dönemi (1870-1914) ile ikinci gıda rejimi Bretton Woods sistemi (1945-1971/1973) ile aynı zaman dilimine rastlamaktadır. Söz konusu zamansal örtüşmenin, birinci gıda rejimi ile İngiliz hegemonyası arasında ve ikinci gıda rejimi ile ABD hegemonyası arasında olduğu da ileri sürülebilir. Sözü edilen tarihsel örtüşmenin en önemli nedeni gıda fiyatları ile ücret düzeyi arasındaki kadim ilişkidir. Gıda, kapitalist değer ilişkilerinin bir unsuru olarak ücretli emeğin yeniden üretilmesinin adeta merkezinde yer almaktadır (Araghi,2003: 51-53).

1970'lerin krizi ile küresel kapitalizm makas değiştirmiş, Keynesyen politikalar üzerinde yükselen tarihsel uzlaşma bozulmuştur. Devletin ekonomideki yerini ve etkinliğini sorgulayan görüşler güç kazanmış, bu görüşlerin biçimlendirdiği neoliberal politikalar izleyen yıllarda uygulamaya konmuş, devletlerarası kuruluşların üst kadroları yeniden dizayn edilmiştir. 1945-1973 dönemindeki gibi bir sınıfsal uzlaşmaya değil, sermayenin karşı saldırısına dayalı neoliberal düzene rastlayan gıda rejiminin adlandırılmasında farklıklar göze çarpmaktadır. Gıda rejimi araştırmalarının öncü ismi McMichael yaşanan geçiş döneminin ardından içinde bulunulan gıda rejiminin *şirket gıda rejimi* olduğunu ileri sürmektedir. Friedmann, *şirket-çevresel gıda rejimi* kavramsallaştırmasına giderken, Pechlaner ve Otero *neoliberal gıda rejimi* nitelmesini tercih etmektedirler (2010: 183). Bu farklılıklar, hiç kuşku yok ki, birtakım teorizasyon farklılıklarından kaynaklanmaktadır. McMichael, şirket gıda rejimi yoluyla tarım ve gıdanın dünya ölçeğinde gerçekleşen sermaye birikiminin hizmetine sunulduğunu, bunun ulusötesi gıda şirketlerinin lehine, küçük üreticilerin ve yerel ekolojilerin aleyhine sonuçlar yarattığını ileri sürmektedir (2009: 289-290). McMichael önce İngiliz hegemonyası, ardından ABD hegemonyası ve son olarak neoliberal politik ekonomik hegemonyanın biçimlendirdiği gıda rejimlerini imparatorluk-devlet-piyasa dizgesiyle sembolize eder. Otero-Pechlaner vd., McMichael'in neoliberal küreselleşme vurgusunun sosyal ilişkiler ve aktörlerden bağımsız bir piyasa mitine dayandığını ileri sürerek, ortaya çıkan gıda rejimini neoliberal gıda rejimi olarak adlandırırlar. Neoliberal gıda rejimi, devletlerin merkezi konumunun ortadan kalktığı, piyasalara koşulsuz hizmet verdiği değil, müdahale biçiminin değiştiği, dolaylı hale geldiği bir rejimi temsil eder. Devletlerin uluslararası anlaşmalar ve ulusal mevzuat yoluyla önünü açtığı neoliberal izleneyi deregülasyon kavramı ile değil, neoregülasyon kavramı ile sembolize ederler. Neoliberal kapitalizmin çokuluslu gıda şirketlerinin yararına sonuçlar ürettiği konusunda şüphe bulunmamakla birlikte, söz konusu sonuçların ortaya çıkışında neoregülasyonun asli rolünün olduğuna dikkatleri çekerler (2013: 271-272).

Kapitalizmin hâkim formu olma niteliğini yaklaşık kırk yıldır sürdüren neoliberalizm, gıda güvencesi meselesini kati bir biçimde "*ticaret ve yardım*" kavramları ile ilişkilendirmektedir. Liberalizmin ortaya çıkışında önemli yer tutan politik ve ahlaki kaygıları terk eden, yalnızca iktisadi rasyonelle hareket eden neoliberalizm, insanların yeterli ve güvenli besine sahip olmaları için yapılacak herhangi bir müdahale biçimini öngörmez. Neoliberalizm, her ne kadar yeniden bölüşümcü, irrasyonel(!) bir ajandaya sahip olmasa da, gıda güvencesi kavramını sözlüğünden çıkarmamış, mahiyetini değiştirme yoluna gitmiştir (Sodano, 2012: 380). Gıda güvencesi, arz odaklı olmaktan çıkarılıp serbest ticaret odaklı hale getirilmiş; arz ve talebin dengelenmesi, karşılıklı üstünlükler vb. argümanlar üzerinden yeniden kavramsallaştırılmıştır. Sözü edilen paradigma kayması sonucunda gıdada kendine yeterlik ile gıda güvencesi kavramları arasında güçlü bir set çekilmiştir (Otero-Pechlaner vd., 2013: 267). Kendine yeterliğin ancak ilgili tarım ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunması halinde etkin olduğunu, gıda güvencesinin ise hane halklarının tümünün söz konusu gıdayı satın alabilme imkânına sahip olduğunda gerçekleştiği ileri sürülmüştür. Reutlinger ve Pellekaan'ın Dünya Bankası için hazırladıkları 1985 ve 1986 tarihli raporlardan çıkan ana fikir, kendine yeterlik ile gıda güvencesi arasında bir irtibatın gerekli olmadığı; asıl yakın bağlantının yapısal yoksulluk, düşük gelir düzeyi gibi talep yapısını zedeleyen faktörlerle gıda güvencesizliği arasında var olduğudur (Reutlinger-Pellekaan, 1985: 57; Otero-Pechlaner vd., 2013: 267-268).

İzleyen yıllarda üretilen Dünya Bankası metinleri kendine yeterliği maliyetli ve etkin olmayan bir çözüm olarak görmeye devam etmiş, kırsal refahın sadece maliyetli kendine yeterlik projelerinden vazgeçebilen ülkelerin dünya piyasalarına istikrarlı ve uzun vadeli erişimi ile mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Bu süreçte ortaya çıkabilecek kısa vadeli olumsuz sonuçlara liberalizasyonun toplam yararlarının baskın geleceğine olan inanç korunmuştur (Otero-Pechlaner vd., 2013: 268).

2000'lerle birlikte, FAO da bu eğilimin dışında kalmayarak karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı, dışa dönük gıda ticareti modelinden yana tercihte bulunmuştur. Ulusal üretimi merkeze alan, geleneksel kalkınma anlayışına ait görülen gıdada kendine yeterlik yerini uluslararası uzmanlaşmaya ve karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı dışa dönük kalkınma anlayışına bırakmalıdır. Her türlü müdahale ve düzenlemeden bağımsız kılınan piyasaların, damlama etkisi ile büyümeye ve kişisel gelir artışına katkıda bulunduğu bir ekonomide açlık ve kötü beslenme sorunu ortadan kalkacaktır. Bunun yanı sıra neoliberal gıda güvencesi yaklaşımı, arz kaynağını ulusal üretimden ibaret görmeyen, gıda yardımlarını ve ithalatı da gıda tedariki sürecine dâhil eden bir anlayışı simgeler (Thomson-Metz, 1999: 20; Sodano, 2012: 380). Gıda üretiminin maksimizasyonuna ve gıdaya erişim imkanlarının genişletilmesine vurgu yapılırken, gıdanın nerede nasıl, kimler tarafından üretileceği, diğer deyişle üretim ve bölüşüm kararlarını kimin alacağı, tüketim kalıplarını kimin biçimlendireceği soruları yanıtız kalır (Wittman-Desmarais vd., 2010: 3).

Temel özellikleri ve gıda güvencesine yaklaşımı ortaya konan neoliberal gıda rejiminin varsayımları ve yazılı olmayan kuralları çerçevesinde biçimlenen politikalar başarılı olmuş mudur, insanlığın genel yararına yönelik çözümler üretebilmiş midir?

Yaklaşık kırk yıldır küresel kapitalizmi biçimlendiren neoliberalizmin amentüleri olan deregülasyon uluslararası ticaretin liberalizasyonu, kamu harcamalarının azaltılması ve özelleştirmenin etkisiyle biçimlenen yeni uluslararası gıda düzeninin karakteristikleri şöyle sıralanmıştır: imalat ve perakende alanında toplulaşma ve şirket gücünün dramatik artışı, küresel gıda zincirlerine dayalı uluslararası işbölümü ve bağımsız ve küçük ölçekli üreticilerin yerlerinden edilmeleri, yüksek teknolojili/kaliteli ürünlerin yanı sıra düşük kaliteli kitlesel ürünlerde artan piyasa farklılaşması, yeni kar alanları olarak ortaya çıkan biyo-nano teknolojiler ve fikri mülkiyet hakları, doğal kaynakların hızlı tüketimi, iklim değişimi ve küresel gıda sisteminin petrole giderek bağımlı hale gelmesi (Sodano, 2012: 377).

Serbest ticaret anlayışının kaçınılmaz sonucu olarak görülebilecek karşılıklı bağımlılık olgusu küresel gıda rejimine farklı gelişmişlik düzeyleri üzerinden katılan gelişmiş kapitalist ülkeler ile gelişen ekonomiler için aynı şeyi ifade etmemektedir. Gelişmiş ülkelerin gıda bağımlılığı günlük diyet içindeki payı küçük olan lüks gıdalar alanında görülürken, gelişen-yükselen ülkeler temel gıda ithalatına bağımlı durumda kalmaktadırlar. Zengin ülkeler yüksek değerli, yüksek kaliteli ürünleri ithal etmekte; kitlesel ve endüstriyel tahıl ürünleri ihraç etmektedirler. Başını mısır ve bitkisel yağların çektiği biyoteknoloji ürünleri, gelişmiş ülke menşeli çok uluslu şirketler tarafından kontrol edilen ihracat içinde önemli paya sahiptir. Neoliberal gıda rejimi bu haliyle “eşitsiz ve bileşik bağımlılık” olarak karakterize edilir (Otero-Pechlaner vd., 2013:264-265).

ABD menşeli şirketlerin aralarında öne çıktığı çok uluslu gıda şirketleri, devlet müdahalesinin azalmasına koşut olarak ulusal pazarlara olan erişimini arttırmışlardır. Biyoteknoloji alanındaki gelişmeler ile temsil edilen yeni teknolojik devrim, neoliberal gıda rejiminin alametifarikası haline gelmiştir. Çok uluslu şirketlerin tekelindeki tarımsal yenilikler, genetiği değiştirilmiş şirket tohumları küçük çiftçileri girdi bağımlısı haline getirmektedir. Otero-Pechlaner vd.'nin ifadesi ile eşitsiz gıda bağımlılığı, eş zamanlı olarak dünya ekonomisindeki eşitsiz sermaye birikimi örüntüsü ile birleşmektedir (2013: 265).

Uluslararası gıda devlerinin sahip olduğu piyasa gücü, girdi ve üretim alanı ile sınırlı değildir. Satın alım sürecindeki süper market kontrolü, üretim ile nihai satış arasındaki dağıtım zincirindeki çok uluslu şirket denetimi, yerleşik dış ticaret teorisinin pozitif toplamlı oyun itikadına darbe vurmaktadır. Teknolojik üstünlüğe dayanarak belirli bir alanda elde edilen karşılaştırmalı üstünlük, kritik ürünler üzerinde tekel kurulması ve bu tekel üzerinde yükselen bir kar tekeline yol açabilmektedir. Rekabetin yürürlükteki gıda rejimi eliyle elimine edilmesinin, çok uluslu ve ulus ötesi gıda devlerinin yatay ve dikey bütünleşme yoluyla küçük üreticilerin ve devletlerin uluslararası

ticaret kazançları üzerinde büyük bir baskı kurmasına neden olduğu ifade edilmektedir (Otero, 2013: 268; Wilkinson, 2009: 40). Küresel gıda zincirinin değişik aşamalarında ortaya çıkan güç asimetrisi, yedi milyar tüketici ve 1,5 milyar çiftçinin sayısı beş yüzü bulmayan, bununla birlikte dünya gıda piyasasının yüzde 70'ini kontrol eden gıda ve perakende şirketlerinin politikalarına tabi kılınması noktasına gelmiştir (Sodano, 2012: 382).⁸

Tarımda kapitalist üretimin yoğunlaştırılması sürecinde üzerinde durulan bir başka dinamik göçtür. Küçük tarımın, köylülüğün tasfiyesi birçok ülkede “fazla” nüfusun yaşam alanlarından göç etmesine neden olmaktadır. Göçün akla gelen ilk sonucu, artan emek arzı sebebiyle emek güçlerini ucuza satmak durumunda kalan kitleler olmakla birlikte; yer değiştirme sonucu ortaya çıkan mekansal boşluğun kapitalist üretimin yoğunlaşması için elverişli ortam oluşturduğu görülmektedir (Otero vd., 2013: 273-274).

Tarım ticaretinin liberalizasyonun emek gücünün yeniden üretiminde yarattığı bir başka sorun gıda bağımlılığının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde aldığı farklı görünümüdür. Gelişmiş ülkelerin bağımlılık düzeyinin yüksek olduğu mallar günlük yaşamın idamesinde hayati öneme sahip olmayan sebze, meyve, alkollü içecekler vb. iken, az gelişmiş ve gelişmekte olan dünyanın ithalat bağımlılığı emek gücünün yeniden üretilmesinde vazgeçilmez konumda bulunan temel gıdalar alanındadır. Diğer bir deyişle, gelişmekte olan ülke yurttaşları ülkelerinde üretilen, eskiden kolayca ulaşabildikleri, ancak zamanla yüksek değerli ihraç malları haline gelen, görüntü ve kalite standartları yüksek mallara yönelik güçlü bir talep yaratamamaktadır. Orta ve üst gelir düzeyinin altında kalan geniş kitleler, ithal edilen, dolayısıyla uluslararası fiyat dalgalanmalarına açık düşük nitelikli gıda maddelerini yoğun olarak tüketmektedirler. Böylece gıda güvencesi meselesi gelişmiş-az gelişmiş ve gelişmekte olan, zengin Kuzey-yoksul Güney dikotomisinin ötesine geçmektedir. Neoliberal gıda rejimi, aşırı tüketim-eksik tüketim asimetrisini ülke sınırları içinde yeniden üretmektedir. İçselleştirilen dünya fiyatları, enflasyon konjonktürünün geçerli olduğu dönemlerde düşük gelir grubunda bulunanları daha çok etkilemekte, gıda maddelerinin bütçe içindeki payı yükseltmektedir. Bunların sonucunda toplumsal sınıfların diyetleri birbirinden hiç olmadığı kadar farklılaşmaktadır (Otero-Pechlaner vd., 2013: 274-276, 284).

Yürürlükteki gıda rejiminin, halkların temel gıda ihtiyaçlarını karşılama, açlık ve obezite ile baş etme hususlarında başarılı olduğunu iddia etmek güç gözükmektedir. Açlık çeken insan sayısını, 2015 itibarıyla, 400 milyon civarına düşürmeyi hedefleyen 1996 zirve hedefi tutturulamamıştır. Yarı yarıya düşürüleceği ifade edilen yetersiz beslenen insan sayısı 800 milyon civarında kalmayı sürdürürken, yaklaşık yarı yarıya düşürülen yetersiz beslenen insanların dünya nüfusuna oranı olmuştur. 1996 yılında yetersiz gıda alan insanların sayısının dünya nüfusuna oranı %16,6 iken, günümüzde bu oran %10,8'e düşmüştür (FAO, 2016). FAO metinlerinde bu oransal düşüş öne çıkarılmaktadır. Söz konusu oransal düşüş kuşkusuz bir ilerlemeye işaret etse de, konu insan yaşamı olunca mutlak rakamlar görece olanlara kıyasla önemsiz sayılmamalıdır.

Kapitalizmin sınırsız birikim iştahının bir ayağı haline getirilen gıda endüstrisi, çevreye ve doğal kaynaklara yönelen bir tehdit haline de gelmiştir. Ev depolama, soğutma sistemleri, atık tasfiyesi, nihai tüketicilere yönelik ulaştırma faaliyetleri gibi gıda üretimi ve dağıtımını ile ilişkili faaliyetlerin küresel sera gazı emisyonunun yaklaşık yüzde 50'sini oluşturduğu hesaplanmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan çölleşme, su kıtlığı ve verimlilik düşüşleri vb. etkiler gıda üretimini tehdit etmektedir (Sodano, 2012: 382).

Tüm bunlar bir yana, neoliberal anlayış çerçevesinde biçimlenen gıda rejiminin başarısızlığı yalnızca gelir düşüklüğü ve bölüşümü alanında gelinen noktadan da anlaşılabilir. Dünyanın en zengin yüzde birinin servetinin en yoksul yüzde 50'sinin toplam servetini geride bıraktığı görülmektedir. Dünyanın en zengin 80 kişisinin serveti, 3,5 milyar kişinin serveti ile aynı düzeyde. En zengin yüzde 10'un elinde tuttuğu servetin toplam servete oranı özellikle 2011 sonrasında hızlı bir yükseliş göstermiştir (Credit Suisse, 2015: 18-19; Oxfam, 2015: 2-3). Ana akım yaklaşım, gıda güvencesine ulaşmada gelir artışına ve gelir dağılımına yaptığı vurgunun içini dolduramamaktadır. Gerek

⁸ Cargill, Bunge ve ADM küresel tahıl ticaretinin yüzde 90'ını, Dupont, Monsanto, Syngenta ve Limagrain tokum endüstrisinin yüzde 50'sinden fazlasını kontrol etmekte, özel standartlar ve politika öncelikleri dayatarak sistemi regüle etmektedirler (Sodano, 2012: 382).

neoliberal politikalar izleyen hükümetlerin gerekse devletler üstü organizasyonların benimsediği “serbest ticaret gıda güvencesini garanti edecektir” varsayımına olan inanç 2007-2008 küresel gıda krizi sonrasında sarsılmıştır (Otero-Pechlaner vd, 2013: 273). Gıda krizine eşlik eden küresel mali kriz, neoliberalizmin çelişki ve başarısızlıklarını bugüne kadar olmadığı ölçüde ortaya koymuş, neoliberalizm eleştirisi sistem muhalifi medya ve akademinin sınırlarının dışına taşmıştır. Artık gıda güvencesi meselesi, uzunca bir aradan sonra hükümetler ve uluslararası organizasyonlar kadar toplum gündeminin de üst sıralarına taşınmıştır (Sodano, 2012: 383).

III. GIDA GÜVENCESİNDEN GIDA EGEMENLİĞİNE

Gıda fiyatlarında yaşanan ani yükselişi açıklamaya yönelik ana akım çabalar üç ana unsur öne çıkarmaktadır. Bunlardan ilki, başta Çin olmak üzere yükselen ülkelerin üzerinde buldukları yüksek büyüme patikası nedeniyle küresel talepte gerçekleşen yapısal değişikliklere dikkat çekmektedir. İkinci ana neden gıda ile petrolün karşı karşıya gelmesi olarak özetlenebilir. Gıda fiyatları, bir yandan sektörün petrole fazlasıyla bağımlı olması nedeniyle oluşan maliyet baskısı; öte yandan artan biyolojik yakıt üretiminin geleneksel gıda üretiminin yarattığı girdi talebine ek bir talep unsuru olarak ortaya çıkması nedeniyle artış göstermiştir. Üçüncü neden olarak, finansal kriz ve tahıl future piyasaları üzerinde yarattığı etki gösterilir (Sodano, 2012: 383).

Krizin “resmî” açıklamasının gözden kaçırıldığı etkenlere dikkat çeken heterodoks çevreler sorunu arz-talep güçleri üzerinden değil, kapitalizmin ekonomik-politik işleyişi üzerinden okurlar. Gıdada alarm zillerinin çalmasını güncel bir mesele olmadığını, yoksul ve gelişmekte olan ülkelerin 1980’lerin sonundan itibaren net gıda ithalatçısı haline geldiklerini vurgularlar. Gıda ithalatındaki artışın, gıda çok uluslularını destekleyen ABD ve Avrupa hükümetlerinin izlediği düşük fiyat ve serbest ticaret politikalarının sonucu olduğunu iddia ederler (Sodano, 2012: 384).

Gıda-finansal kriz bağlantısını daha güçlü biçimde dile getiren heterodoks anlayış, türev piyasaların çöküşünün ardından yeni bir sığınak arayışına giren spekülâtif sermayenin vadeli emtia piyasalarına yöneldiğine dikkat çeker. 2000 yılında 5 milyar ABD Doları iken, kriz öncesinde 175 milyar ABD Doları’na erişen bu fonlar etrafında yaratılan spekülasyonun, gıda mallarının fiyatlarını finansal krizler karşısında kırılğanlaştırdığı, gıda kıtlığına yol açtığı ileri sürülür (Sodano, 2012: 384).

Heterodoks görüşler gıda fiyatlarında gözlemlenen artışın arz kıtlığından/talep fazlalığından ziyade arzın yapay olarak kısılmasından kaynaklandığına dikkat çekerler. Küresel gıda ticaretini, perakende ve satın alım süreçlerini kontrol eden, dolayısıyla ani fiyat yükselişlerinden aşırı kar elde etme imkânı bulunan küresel gıda devleri sahibi buldukları piyasa gücünü geniş kitlelerin yaşam ve beslenme standartlarının ve çevrenin aleyhine kullanmaktadırlar (Sodano, 2012: 384-386). Monsanto krizinin etkili olduğu 2008 yılının ilk üç ayında karını yüzde 50’nin üzerinde arttırırken, aynı zaman diliminde Cargill’in karında yüzde 86, dünyanın en büyük gübre şirketlerinden olan the Mosaic Company karında ise 12 kattan fazla artış gerçekleşmiştir (Lean, 2008).

Neden her ne olursa olsun, dokuzuncu yılını idrak eden “Büyük Resesyon”un yarattığı sosyal yıkımın biriktirdiği öfke; insanlığın önüne “daha fazla liberalleşme, daha fazla finansallaşma” dışında bir seçenek koyamayan neoliberalizmin yaşadığı itibar kaybı çeşitli arayışları beraberinde getirmektedir. Bu arayışların, insan varoluşu ile en dolaysız ilişkisi bulunan gıda alanına yansımaları mümkün değildir. Gıda egemenliği kavramı bu süreçte ortaya çıkmakta, neoliberal kabul ve anlamlarla yüklü gıda güvencesinin karşısında konumlandırılmakta, karşıt bir çerçeveyi temsil etmektedir⁹. Gıda egemenliği, ulusların ve insanların kendi gıda sistemlerini kontrol hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bu hak gıda piyasalarını, üretim biçimlerini, gıda kültür ve çevresini kapsar (Wittman-Desmarais vd., 2010:2).

⁹ Kavram La Via Campesina hareketi tarafından geliştirilmiştir. Via Campesina 57 ülkeden gelen küçük üretici, çiftçi ve köylülerinin oluşturduğu bu ulus ötesi taban örgütlenmesidir ve şirket gıda-neoliberal gıda rejimine karşı yükselen en güçlü, önemli sosyal hareket olarak görülür (Otero vd., 2013: 268).

Gıda egemenliği hareketi hükümetlerin piyasaları koruma hakkı olduğunu ileri sürmektedir. Gıda sisteminin demokratik kontrolüne ve köylü/küçük meta üreticiliğinin canlandırılmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Otero-Pechlaner vd., 2013: 269). Gıdayı sıradan bir mal, köylüleri atomize bireyler olarak gören neoliberal yaklaşımın karşısına köylü dayanışması ve kolektif haklar konulur. Küçük çiftçilerin ve kadın üreticilerin tarımsal politikaların belirlenmesi süreçlerine aktif katılımını öngörür. Gıda egemenliği, açlığı kıt kaynakların yol açtığı bir sorun olarak görmeyi reddeder. Açlık ve yetersiz beslenme, ekonomik adaletsizliğin ve refahın eşitsiz paylaşımının bir sonucudur (Fairbairn, 2010: 27; Sodano, 2012: 385, 388). Gıda egemenliği mevcut sistemi yalnızca eleştirmeyi değil, onun ana varsayımlarını yıkmayı, yerlerine yenilerini koymayı hedefler. 1993 yılında yakılan Via Campesina meşalesi, gıda sorununu küresel politik elitler ve gıda tekelleri yerine doğrudan üreticilerin tanımlayacağı, çözüm stratejilerini ve hükümet politikalarını onların etkileyeceği yeni bir gıda rejimine ulaşma arayışı olarak tanımlanır (Fairbairn, 2010: 27-28).

Gürcan, devletlerin sosyal hareketler ile işbirliğine dayalı bir süreç sonunda erişilebilecek gıda egemenliğini şu sütunlar üzerine inşa eder: Radikal tarım reformları yoluyla arazinin kolektivizasyonu ve demokratikleştirilmesi, kentsel tarım pratiklerinin sürece katılımını arttırmak, yerel tarım piyasalarını destekleyerek gıdaya yerel erişimi arttırmak, devletler ile ulus ötesi köylü ittifaklarının karşılıklı olarak güçlenmesini teşvik etmek, yeni eşgüdüm mekanizmalarını hızla kurmak (2011: 491-494).

Gıda rejimleri üzerine süren tartışmalarda hangi yaklaşım benimsenirse benimsensin söz dönüp dolaşıp hükümet politikalarına gelmektedir. Gıda güvencesinin hükümetlerin öncelikli görevleri arasında sayıldığı, adeta bir kamu malı gibi müdahaleye açık bir alan olarak yorumlandığı düşünülürse bu durum normal karşılanmalıdır (Paarlberg, 2002: 13). Özel sektörün tarım-gıda sistemindeki rolünün artmasına ve bunun yürürlükteki gıda rejimi özendirilmesine karşın gıda güvencesi arayışlarında hükümetler merkezi konumlarını korumaktadır. Hükümetler izledikleri gıda, tarım, sosyal yardım politikalarının yanı sıra sağladıkları finansal, lojistik, iletişim vb. hizmetler; benimsedikleri yasal çerçeve ve yönetim anlayışlarıyla özel sektörün yatırım kararlarını etkilemektedirler (Rivera, 2013: 31-32).

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, buraya kadar ana hatlarıyla ele alınan gıda güvencesinin küresel ekonominin yükselen güç merkezi Çin açısından nasıl bir öneme sahip olduğu üzerinde durulacaktır. Ülkenin gıda güvencesi sağlama performansı ortaya konulmaya çalışılacak, neoliberal gıda rejimi ile olan ilişkisinin mahiyeti ortaya konmaya çalışılacaktır.

IV. ÇİN TARIM REFORMU

Çin, çift haneli büyüme oranları kaydettiği dönemi geride bırakmakla birlikte Büyük Durgunluk konjonktürü içindeki küresel ekonominin canlılığını tümüyle yitirmemesini sağlayan bir güç konumundadır. Ülke dünyanın en önemli, en hızlı gelişen üretim üslerinden biri olma hüviyetinin yanı sıra güçlü bir talep merkezi olma hüviyetini kazanmıştır. Bilindik nüfus yoğunluğunun yanı sıra hızla kentleşen ve orta sınıfın giderek serpildiği bir toplum görünümüne kavuşan Çin toplumunun değişen yaşam ve beslenme tarzı, yalnızca hükümetin gıda güvencesi alanındaki sorumluluğunu arttırmamakta; küresel gıda piyasalarını ve gıda-tarım sistemini biçimlendiren gıda devlerinin yatırım kararlarını da etkilemektedir.

Bu çerçevede öncelikli olarak şu sorulara yanıt aranacaktır: Yeryüzünün en kalabalık ülkesi olduğu kadar uzunca bir süre en yoksul coğrafyalarından biri olan Çin, gıda güvencesine erişme anlamında mesafe kat etmiş midir? Çin hükümetinin kararlılıkla uyguladığı küresel kapitalizme eklenme politikası, gıda söz konusu olduğunda yerleşik/neoliberal gıda rejimi ile benzeşme mi, farklılık mı arz etmektedir?

Tarım sektörü Çin Halk Cumhuriyeti tarihinde insan beslenmesinin ötesine geçen bir öneme sahip olmuştur. Yeryüzünde kır nüfusunun en yoğun olduğu ülke olan Çin'in bu özelliği, ülkede hüküm süren ve iktidar hedefleyen her hareket için önemli bir belirleyen olmuştur. Köylüye dayalı bir iktidar stratejisi izleyen Çin Komünist Partisi (ÇKP) için kır, sosyalist toplum idealinin hayata

geçirilmesi açısından bir laboratuvar olarak görülmüş, eşitlikçi bir toplum yaratma yolunda önemli denemelere, toplumsal seferberliklere sahne olmuştur.

Devrimin ilk yıllarında gerçekleştirilen toprak reformu sonucunda iyi bir gelişim gösteren tarımsal üretim, kırsal alandaki yetersiz beslenme ve açlık sorunlarının hafiflemesini sağlamıştır (Gabriel, 1998). Ne var ki, bu erken dönem başarıları izleyen yıllardaki aceleci kolektivizasyon deneyimleri, parti içi hizip mücadelelerine bağlı olarak sıklıkla değişen kalkınma anlayışları ve olumsuz hava koşullarının etkisiyle sürdürülememiştir¹⁰. Tarımsal çıktı artışı, nüfus artışı hızının üzerine çıkmakta güçlük çekmiş, kişi başına tüketilebilir yemeklik tahıl miktarında artış kaydedilememiştir (Gökten, 2012: 158-159). Tahıl, yağ ve bazı et türlerinin tüketimi, reform dönemine gelinene değin devrim sonrası ilk atılım yıllarının gerisinde kalacaktır. Günlük diyetin kalitesi bozulacak, alınan kalori bakımından Çin'in adı Etiyopya ve Bangladeş ile birlikte anılacaktır (Selden, 1982: 73; Dernberger, 1999: 609; Walder, 1989: 407).

1978 yılına gelindiğinde ÇKP içinde o güne kadar izlenen kalkınma stratejisine yönelik görüş ayrılıkları iyice tırmanmıştır. Üstelik tartışmaları bastırarak ve oluşan kitle hoşnutsuzluğunu Parti'nin reformcu kanadına kanalize ederek; onu savunma pozisyonuna itecek tartışmasız önder (Mao Zedung) de hayatta değildir. 1978 sonrasında Çin'i kapitalist dünya ekonomisine eklemlenme programı (reform ve dışa açıklık) ihtiyatlı da olsa uygulanmaya konulmuştur.

Nüfusunun yüzde 80'ininden fazlasının kırdaki yaşadığı bir toplumda, ekonomik yapıyı dönüştürmeyi hedefleyen bir hareketin işe tarımdan başlaması kadar doğal bir şey olamazdı. Kır, tutarsız ve politik kampanyalar tarafından biçimlenen kalkınma girişimlerinden duyulan hoşnutsuzluğun ve değişim talebinin odağındaki yerd. Meşruiyet sorunu yaşamak istemeyen rejim işe tarımdan başlamış, komün sistemi ortadan kaldırılarak doğrudan üreticilerin/aile çiftliklerinin temel üretim birimi olduğu, sözleşme esasına dayalı hane halkı sorumluluk sistemi yaygınlaştırılmıştır. Esasen taban inisiyatifine dayanan hane halkı sorumluluk sistemine ek olarak, tarımsal üretim ve satın alma üzerindeki emredici planlama baskısı gevşetilmiş, pazarlanabilir artığın artırılması, kır ve kent pazarlarında serbestçe satılmasının önü açılmaya başlanmıştır. Ürün alım fiyatlarını baskılama politikası bir kenara bırakılarak önde gelen tahıl ürünlerinin alım fiyatları artırılmış, ayrıca girdi fiyatları ve plan kotaları aşağı çekilmeye başlanmıştır (Ash, 1988: 540; Ling, 1991: 87-88; Lin, 1992: 34; Sicular, 1988: 684). Tablo.1, temel politika başlıkları ile verdiğimiz kırsal reformun ilk dönemi olarak kabul edilen 1978-1984 aralığında tarımsal çıktı değerinde ciddi bir artış sağlandığını gözler önüne sermektedir. Ayrıca söz konusu dönem, tarım sektörü büyümesinin genel ekonomik büyümenin altında kalmakla birlikte; ona en çok ayak uydurduğu dönem olarak dikkati çekmektedir¹¹.

Tablo 1. GSYH, Tarımsal GSYH, Nüfus Ortalama Artış Hızı (1970-2014).

	1970-1978	1978-1984	1985-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	2011-2014
Tarımsal GSYH	2,7	7,1	4,0	3,4	3,9	4,5	4,2
GSYH	7,4	9,6	10,5	8,6	9,8	11,3	8,1
Nüfus	1,8	1,4	1,4	0,9	0,6	0,5	0,5

Kaynak: NBSC, 2001, 2015'den yararlanılarak hesaplanmıştır. 1970-2005 aralığı tarımsal GSYH ve nüfus artış oranları için Huang-Rozelle, 2015: 69-70.

¹⁰ Hızlı kolektivizasyonu ve iddialı üretim artışlarını hedefleyen hareketler içinde en önemlisi ve maliyetlisi Büyük İleri Atılım (1958-1960/61) olmuştur. 15 ila 43 milyon insanın hayatını kaybettiği ileri sürülen bu politikaların uygulanışı ve etkileri için bkz. Manning-Wemheuer, 2011.

¹¹ Lin, tarımsal reformun "altın çağ"ı olarak nitelenebilecek bu dönemde yaşanan çıktı artışında hane halkı sorumluluk sisteminin getirdiği yeni organizasyonel yapının payını yüzde 42, fiyat değişikliklerinin katkısını ise yaklaşık yüzde 16 olarak hesaplamıştır (1992: 47).

Kırsal reformun ikinci dönemi Tablo 1'den açıkça görüleceği üzere ilk dönem kadar başarılı olmamıştır. ÇKP liderliği 1978-1984 döneminde kaydedilen ilerlemenin verdiği özgüvenle piyasa ilişkilerini derinleştirici adımlar atmış, devletin tek alıcı olma konumu zayıflatılmış, özel ve yarı özel tarımsal işletmelerin sayısı birkaç yıl içinde katlanarak artmıştır. Uluslararası maliyet avantajına sahip olunan ticari ve yağlı bitkiler ile meyve-sebze üretiminin özendirilmesi; tarımsal üretim gruplarından başta hayvancılık olmak üzere balıkçılık ve ormancılığın geliştirilmesi hedeflenmiştir (Gökten, 2012: 213; White, 1993: 108).

Ne var ki, 1980'lerin ikinci yarısının makroekonomik ve siyasal çalkantılarla geçmesi sonucu, ortalama tarımsal çıktı değeri artışı yüzde 3'ler düzeyinde gerçekleşerek reform öncesi performansa yaklaşmıştır¹². 1990'larla birlikte gerçekleşen sınırlı toparlanma, ancak yüzde 4'lük bir büyüme performansının yakalanmasına olanak sağlamıştır (NBSC, 2015). İzleyen yıllarda tarımsal çıktı değeri artışı yüzde 3,5-4,5 aralığında kalmış, bununla birlikte nüfus baskısının ciddi ölçüde azalması söz edilen yavaşlamayı telafi edici etki yaratmıştır. Bu hız kesmeye karşın 2000'lere gelindiğinde tarımsal üretimde sektör içi çeşitlenmenin arttığı görülmektedir. Reform öncesinin hububat üretimini önceleyen anlayışın, yüksek kendine yeterlilik düzeylerinin yakalanmasının etkisi ile terk edildiği¹³; özellikle kentlerdeki gelir artışına bağlı olarak, daha nitelikli beslenmeye işaret eden hayvancılık ürünlerine olan artan talebi karşılamaya yönelik yapısal dönüşümün varlığı vurgulanması gereken diğer hususlardır (Tablo 2). Özetle 1980'lerden günümüze kadarki süreçte tarım sektörü reformu önce üreticilerin motivasyonunu artırıcı organizasyonel yenilikler, ardından aşamalı liberalizasyon politikaları üzerinde yükselmiştir. Reform ve dışı açıklık politikasının gelgitli, deneysel doğasından zaman zaman etkilenmesine karşın, gelinen noktada Çin tarım sektörü yaşamın idamesi olarak ifade edilebilecek geleneksel rolünün ötesine geçmiştir. Ülke tarımı sadece ulusal değil, dünya sofralık yağ, tekstil, bahçe bitkileri ve enerji endüstrilerine girdi ve mamul mal temin eder hale gelmiştir (Huang- Rozelle: 71-74, 84-85).

Tablo 2. Çin'de Tarımsal Üretim Değerinin Dağılımı (%) 1970-2010.

	1970	1980	1990	2000	2010*
Bitkisel ürün	82	76	65	56	53,3
Hayvancılık	14	18	26	30	30
Balıkçılık	2	2	5	11	9,3
Ormancılık	2	4	4	4	3,7

Kaynak: 1970-2000 dönemi için Huang-Rozelle, 2015: 71, 2010 yılı değerleri NBSC, 2015 kullanılarak hesaplanmıştır.

*2003 yılından itibaren tarımsal hizmetler, tarımsal GSYH'ye dahil edildiği için dört ana ürün grubunun toplam payı 100'e ulaşmamaktadır.

Çin'de uygulanan kırsal reform programı tarım sektöründe ve arazi mülkiyet sisteminde gerçekleşen dönüşümlere indirgenemez. Meselenin kırsal sanayiye, kırsal gelir dağılımını ve istihdamı ilgilendiren boyutları da vardır ve bunlar en az yukarıda değinilen hususlar kadar önemlidir. 1978'den bugüne gerçekleşen dönüşümün etkilerini ayrıntılı biçimde tartışmak kuşkusuz bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. İzleyen bölüm ile birlikte genel performansı ortaya konulmaya

¹² Gerçekleşen bu performans düşüklüğünün sektörel nedenleri de bulunmaktadır. Merkezi ve yerel hükümetlerin tarımsal alt yapı yatırımlarından ellerini çekmesi, ilk döneme damgasını vuran organizasyonel yeniliklerin teknolojik yeniliklerle desteklenememesi gibi bir dizi neden için bkz. (White, 1993; Ling, 1991).

¹³ Rekolte artışlarına fiyat düşüşleri eşlik etmiştir. 1970'lerin sonundan 2000'lerin başına kadarki dönemde hububat fiyatlarında reel düşüşler gerçekleşmiştir. Mısır ve buğday fiyatlarındaki gerileme sırasıyla %33 ve %45 olmuştur. Hububatın kırsal hane halkı bütçe harcamaları içindeki %40'lar dolayındaki payı 2004 yılında %14'e gerilemiştir. Hububat ürünlerinin kentte yaşayan hane halklarının bütçesi içindeki payı ise %20'lerden %3'ün altına gerilemiştir (Huang; Rozelle, 2015: 68).

çalışılan tarım sektörü reformunun ve kapitalist dünya ekonomisine eklenme çabalarının ülkenin gıda güvencesine erişmesi açısından neye karşılık geldiği üzerinde durulacaktır.

V. ÇİN “GIDA GÜVENCESİ”NİN NERESİNDE?

Reformun 40'ıncı yılına yaklaşan Çin Halk Cumhuriyeti, çift haneli büyüme on yıllarını geride bırakmakla birlikte, küresel kapitalizmin en dinamik coğrafyası olma niteliğini korumaktadır. Ülke iktisat tarihinin en kesintisiz ve yüksek hızlı büyüme performansının altına imza atmış, dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna yükselmiş, ihracat şampiyonluğu tahtına oturmuştur. Bugün ortalama bir Çinli, gelir dağılımındaki bozulma ve yoğun-güvencesiz çalışma koşulları pahasına da olsa, reform öncesine kıyasla katbekat daha fazla gelir etmektedir¹⁴. Küresel kapitalizmin Çin'den bir tüketim toplumu yaratma gayretleri -200 yıl sonra da olsa- sonuçlarını verme yolundadır.

Ülkenin gıda sektörü ve izlenen hükümet politikaları tüketim standartları artan bir toplumun gıda talebini karşılamaya yetmekte midir? Tarımsal üretim artışı ve ürün çeşitlenmesi, sıradan Çinli'nin günlük diyetine ne ölçüde yansımaktadır?

Gıdada kendine yeterlilik ülkenin yurttaşlarına temel gıdaları, ilgili ürün ithalatının iç üretimin yüzde %20'sini geçmeksizin sağlayabilmesi olarak tanımlanmaktadır. İç üretim, mevcut stoklara yeni üretimin ve ithalatın eklenmesi, ihracatın çıkarılması ile bulunur. Eğer bir ülke, temel gıda mallarının çoğunda söz konusu eşiği aşıyorsa gıdada kendine yeterliliği yitirmiş, dolayısıyla gıda güvencesi açısından riskli bir ülke olarak değerlendirilmektedir (Otero-Pechlaner vd., 2013: 276)

Çin'in ulusal günlük tüketiminde en çok paya sahip olan gıda ürünleri açısından bağımlılık düzeyine bakıldığında iyi bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Pirinç, buğday, domuz eti, patates ve patates ürünleri ve sebzeler açısından ülke bağımlılık eşiğinin altında kalmaktadır. Örneğin ithalatın iç üretime oranı pirinçte %2, buğdayda %6, domuz etinde %2,6'dır. Ülke yoğun olarak tükettiği ürünlerden yalnızca bitkisel yağlarda bağımlılık eşiğinin üzerindedir (%34,9). Bununla birlikte, gıda güvencesi açısından alarm işaretleri veren ürünler de yok değildir. Örneğin henüz 2010 yılında %10,7 olan süt ithalatının süt arzına oranı, 2013 yılına gelindiğinde %19,5 ile kritik eşiğe yaklaşmıştır. Günlük diyetteki ağırlığı açısından geri sıralarda bulunmakla birlikte, yağ bitkilerinde bağımlılık oranı %55,1'e, soya fasulyesinde ise %84,5 gibi yüksek bir orana ulaşmaktadır¹⁵.

Bu sonuçlar Çin'in gıda bakımından büyük ölçüde kendi kendine yeterli olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Ülke yetersiz beslenenlerin toplam nüfusa oranını düşürme konusunda da yol almıştır. 1990'ların başında %23,9 olan yetersiz beslenenlerin toplam nüfusa oranı günümüzde %9,3'e gerilemiştir. Alınan mesafeye karşın ülke bu alanda isminin birlikte anıldığı ülkeler gurubu olan BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ülkeleri arasından sadece Hindistan'ı geride bırakabilmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere konu açlık/yetersiz beslenme olunca mutlak rakamlar daha bir değer kazanmaktadır. Elde bulunan güncel verilere göre 133,8 milyon Çinli yetersiz beslenme sorunu ile karşı karşıyadır¹⁶. Yetersiz beslenenlerin toplam nüfusu oranının %5'in altına düşürülmesi, gıda harcamalarının hane halkı geliri içindeki yüksek payının (%28,7)¹⁷ yüzde 20'nin altına çekilmesi önümüzdeki on yılda Çin hükümetinin önünde kritik bir hedef olarak durmaktadır.

Temel gıda ürünlerinde kendine yeterlilik sorununun yanı sıra, günlük diyetin az sayıda besin kaynağından karşılanması da gıda güvencesi açısından riskli bir durum olarak görülmektedir. Besin kaynaklarının çeşitlendirilememesi, bir ülkeyi fiyat dalgalanmaları, tarım zararlıları ve doğal afetler

¹⁴ Bolt ve Van Zenden'in, 1990 yılı uluslararası doları cinsinden yaptığı hesaplamaya göre Çin'de kişi başına gelir 2010 yılı itibarıyla 1978 yılının 8,2 katı kadardır (The Maddison Project, 2013) .

¹⁵ Burada verilen oranlar, FAO'nun istatistiksel veri tabanındaki (FAOSTAT) gıda dengesi sekmesi kullanılarak hesaplanmıştır.

¹⁶ Burada verilen oranlara, FAO'nun istatistiksel veri tabanındaki gıda güvencesi göstergelerinden ulaşılmıştır.

¹⁷ Çin ve dünya ülkelerinde gıda harcamalarının hane halkı geliri içindeki payları için bkz. (EIU, 2016).

karşısında kırılğan hale getirebilmektedir. Otero-Pechlaner vd. ülkelerin bu alandaki kırılğanlıklarının seyirini izlemek için gıda türdeşliği endeksini geliştirmişlerdir (2013: 276). Endeks bir ülkenin günlük kaloriye en çok katkıda bulunan beş besin kaynağından alınan kalorisinin, günlük toplam kaloriye oranı biçiminde formüle edilmiştir. Tablo.3, Çin'in bu alandaki durumunu gözler önüne sermektedir. Endeksin küçülen değerler alması ortalama bir Çinli'nin diyetinin çeşitlendiğini ortaya koymaktadır. Veriler daha ayrıntılı incelendiğinde bir başka çıkarım yapma olanağı elde edilmektedir. Günlük kalori içinde ülkenin en önemli iki tahıl ürünü olan pirinç ve buğday ürünlerinin payı gerilemiş, et tüketiminin (domuz eti) payı ise ciddi biçimde yükselmiştir¹⁸. 1978 yılında günlük kalori ihtiyacının %12,3'ünü karşılayan tatlı patatesin payı 2013 itibariyle %2,1'e gerilemiş, söz konusu gıda ürünü Çin'in başlıca besin kaynakları arasında olma konumunu yitirmiştir (FAO, 2016). Bu çeşitlenmede, tarım sektöründe uygulanan yeniden yapılanma politikaları kadar; ekonomi yönetiminin izlenen reform ve dışa açıklık izlencesi doğrultusunda uluslararası gıda ticaretine yeşil ışık yakması da etkili olmuşa benzemektedir¹⁹.

Tablo 3. Gıda Türdeşliği Endeksi

	1978	1985	2007	2013
Çin	78,4	79	71	68,3

Kaynak: 1978 ve 2013 yıllarına ait değerler FAO istatistiksel veri tabanı gıda dengesi sekmesi kullanılarak hesaplanmıştır. 1985 ve 2007 yılı değerleri için bkz. Otero-Pechlaner vd. 2013: 278.

Çin'in gıda güvencesi açısından görünümüne “küresel gıda güvencesi endeksi” üzerinden bakıldığında da bulgu ve değerlendirmelerimizi destekleyen sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Çin, 65,5 puan ile endekslenen 113 ülke arasında 42. Sırada bulunmaktadır. Ülke, dünya gıda güvencesi haritasında iyi performans gösteren ülkeler arasında gösterilmektedir. Çin; beslenme standartları, tarımsal altyapı, gıda ziyarı, gıda güvenliği, tarımsal üretim dalgalanması göstergelerinde 75'in üzerinde puanlar almakta, ilgili kategoride ortalama skorları rahatlıkla aşmaktadır. Alman mesafe önemli olmakla birlikte ülkenin birkaç alandaki zayıflığı göze çarpmaktadır. Ülke etkileyici büyüme performansına karşın, kişi başına düşen gelir ve küresel yoksulluk ortalamasının altındaki kişi sayısı bakımından dünya ortalamasının gerisindedir. Diyet çeşitlendirmesi açısından Tablo 3'te ortaya konan ilerlemeye karşın alınması gereken mesafe bulunmaktadır. Çin hükümeti, Hu-Wen liderliği ile birlikte önemli bir tarımsal destekleme ve vergi kolaylıkları politikası izlemesine karşın, tarımsal AR&GE yatırımlarını uzun sayılabilecek bir süre ihmal etmiştir²⁰. Hükümetin AR&GE vizyonundaki dikkate değer değişikliğe karşın, Çin bu alanda kategori ortalamasının %13,4 altında kalmakta ve bu durum gıda güvencesi açısından Çin'in yumuşak karnı olarak yorumlanmaktadır (EIU, 2016a; EIU, 2016b: 9,24; Huang-Rozelle, 2015: 82-84).

Çin'in gıda güvencesine ilişkin potansiyel bir riskten de kısaca söz etmek yerinde olur. Büyüyen ülke ekonomisine eşlik eden yüksek enerji talebi, enerji güvenliğini hükümet gündeminin üst sıralarına taşımaktadır. Enerji üretiminde biyoyakıtların payının arttığı günümüzde, Çin de bu eğilimin dışında kalmamış; 2000'lerle birlikte biyoetanol fabrikaları peşi sıra faaliyete geçirilmiştir. Ülke dünyanın en önemli etanol üreticileri arasındaki yerini almıştır. Ne var ki, sözü edilen gelişme,

¹⁸ 1978 yılında günlük diyet içindeki ağırlığı %59,1 olan pirinç ve buğday ürünlerinin payı 2013 itibariyle %43,2'ye gerilemiştir. Yine aynı yıllar için domuz etinin payı sırasıyla %4,1 ve 11,8'dir. Söz konusu oranlar FAO istatistiksel veri tabanı FAOSTAT kullanılarak hesaplanmıştır.

¹⁹ Gıda ticaretinin liberalizasyonu sonucunda Çin 2003 yılından itibaren net gıda ithalatçısı haline gelmiştir. 2008 yılından itibaren ithalatın momentumu giderek artmaktadır. 2015 yılı sonu itibariyle ülke 116 milyar ABD Doları gıda ithalatı yaparken, ihracat tutarı 70 milyar ABD Dolarıdır (HKTDC, 2016; USDA, 2013). Ancak Çin'in gıda ithalatçısı olması, gıda güvencesi açısından bugün için bir risk taşımamaktadır. Ülkenin gıda ithalatının toplam mal ihracatına oranı, 2000 yılından bugüne yüzde 2-3 aralığında seyretmiştir. Bu oran birçok gelişmiş kapitalist ülke ve benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkenin altındadır (FAO; 2016).

²⁰ Çin hükümetinin tarımsal AR&GE faaliyetlerine ayırdığı tutar 2001'den 2008'e gelinene kadarki zaman diliminde ikiye katlanarak 4 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Bu tutar ülke GSYH'sinin %0,5'ine karşılık gelmektedir (FAO, 2016; ASTI, 2012: 1-2).

enerji güvenliği ile gıda güvencesi arasındaki ödünleşim ilişkisini Çin'in de gündemine taşımıştır. ÇKP liderliği, 2008 yılında manyok ve mısır fiyatlarının yoğun biyoyakıt üretimi nedeniyle artması karşısında önlem alma ihtiyacı duymuş, söz konusu bitkilerin beslenme dışı kullanımını kısıtlamıştır. Liderliğin gıda güvencesi hedeflerini tehdit eden bu gelişmeye karşı aldığı önlem, biyoenerji üretiminin bir kenara itilmesi anlamına gelmemektedir. Gıda tüketiminde ağırlığı çok daha az olan ve üretimi verimli olmayan arazilerde yapılabilen jatropha, tatlı sorgum vb. bitkileri ham madde olarak kullanma arayışları başlamıştır. Bununla birlikte hükümetin biyoyakıt üretiminde 2020 yılı için belirlediği iddialı üretim hedefleri ile sözü edilen alternatif hammaddelerin ve marjinal tarım arazilerinin üretim potansiyelleri arasında bir farklılık bulunmaktadır. Buna verimsiz arazileri sulama ve mahsulleri etanol fabrikalarına taşıma maliyetleri de eklenmektedir. Hedeflerle uyumluluk içermeyen olanaklar nedeniyle biyoyakıt üretimi gıda güvencesi için bir tehdit olmayı sürdürmektedir (Huang-Rozelle, 2015: 84-85; Qiu-Huang vd., 2010: 79-80).

Son olarak, Çin'i uzunca bir süredir dünya gündemine taşıyan dolaysız sermaye yatırımlarına gıda güvencesi bağlamında değinilecektir. Hızla artan kişi başı gelirin tetikleyicilerinden biri olduğu hızlı kentleşme, Çin gıda piyasasının büyümesini beraberinde getirmiştir. Sayıları 200 milyonu bulan yeni orta sınıf üyelerinin artan ve çeşitlenen talebi, gıda tedarikini meselesini -reform öncesinden farklı bir mahiyetle de olsa- hükümetin gündeminde tutmaktadır. Çin tarım-gıda sanayi artan talebe yanıt verme konusunda iyi bir performans sergilese de soyada, mandıra ürünlerinde ve yakın gelecekte kırmızı ette bağımlılık oranlarının yükseleceği yolunda tahminler bulunmaktadır (Wilkinson, 2009: 46).

Büyüyen iç pazar ve DTÖ üyeliğinin beraberinde getireceği deregülasyon sürecinden yararlanmak isteyen küresel oyuncular ülkeye olan yatırımlarına hız vermekte, Çin hükümeti ve firmaları da artan rekabet baskısını göğüslemeye çalışmaktadırlar. Özellikle hızlı yiyecek, gıda perakendeciliği ve gıda işleme alanlarında yerel firmaların başta deneyim eksikliği olmak üzere çeşitli nedenlerle savunma pozisyonuna çekildikleri gözlemlenmektedir (Patton, 2009; Wilkinson, 2009: 48).

Gerek küresel gıda krizi gerek yukarıda değinilen iç dinamiklerin etkisiyle yükselen gıda fiyatları, gıda sektöründeki dolaysız yabancı yatırımlara yönelik politikanın eleştirilmesine neden olmuştur. Ülke kendini işlenmemiş tarım ürünleri ithalatçısı, işlenmiş ürün ihracatçısı olarak konumlandırmaya çalışmaktadır. Çin hükümeti 2008 yılı ile birlikte yabancı sermaye yatırımlarına yönelik mali teşvikleri kaldırmaya başlamıştır. Bu Çin'in gıda güvencesi politikasının olduğu kadar ülke dışına dolaysız sermaye ihracını artırma politikasının (going abroad) bir parçası olarak görülmektedir. Çin'in elinde hatırı sayılır miktarda sermaye fazlası bulunmaktadır ve bu sermayesine değerlendirme alanları arayışı çerçevesinde Asya, Afrika ve Latin Amerika'da büyük tarımsal projelere girişmektedir²¹ (Wilkinson, 2009: 47-48). Agresif dolaysız sermaye yatırımı programı yoluyla hem sermaye fazlasına değerlendirme alanları yaratılmakta hem de ithalat kanalları üzerinde mülkiyet değişimi yoluyla kontrol sağlanmaya çalışılmaktadır.

SONUÇ

Gıda güvencesi sorunu her ne kadar geride bıraktığımız yüzyıl kadar derinden hissedilmese de önemini uzunca bir süre daha koruyacağı benzetilmektedir. Kötü beslenenlerin ve açlık koşulları altında yaşayanlarının oranının dünya nüfusuna oranının azalması, yürürlükteki gıda rejiminin başarılı olduğu anlamına gelmemektedir. İnsanlık gıda alanında eriştiği üretim bilgisini, bölüşümü örgütlenme alanında gösterememektedir. Bu durumda gıdayı olağan bir meta kategorisine çekmeye çalışan yürürlükteki gıda rejiminin payının olduğu ileri sürülebilir. Gıda güvencesi sorunu, tarımsal üretimi arttıran ve hızlandıran biyoteknolojik gelişmeler ile bu alana yatırım yapan ve faaliyet

²¹ Gündemdeki son büyük satın alım teklifi Çin devlet şirketi ChemChina'ya aittir. İsviçreli tarım ilacı ve tohum şirketi Syngenta'ya verdiği teklifi 43 milyar ABD Doları'na yükseltmiştir (The Wall Street Journal, 2016). Bu yatırımın, yüzde 1,5-2 aralığında olan tarım ve hayvancılığın yıllık dolaysız sermaye yatırımları içindeki payını güçlü biçimde yukarı çekeceği açıktır (NBSC, 2015).

gösteren gıda çok uluslularının tekeli eğilimleri arasına sıkışmıştır. Kapitalist birikimin işleyiş yasalarının, insan yaşamını galebe çalması sonucunda; hükümetlerin gıda piyasasındaki düzenleyici güçlerini yeniden kazanmasına ve küçük-yerel üreticilerin varlıklarını sürdürmesine dayalı alternatif gıda rejimi arayışları hız kazanmaktadır.

Gıda güvencesi hiç kuşkusuz az gelişmiş ülkeler ile gelişme yolundaki ülkelerin öncelikli sorunudur. Gıda tekellerinin üretim ve dolaşım alanındaki dayatmaları, gıda fiyatlarındaki olası dalgalanmalar söz konusu ülke gruplarında daha büyük iktisadi-sosyal etkiler yaratmaktadır.

Çalışmada altına imza attığı büyük dönüşüm ve yakaladığı yüksek büyüme performansı ile iktisat tarihinde ayrıcalıklı bir yer edinecek olan Çin'in gıda güvencesi alanındaki görünümü üzerinde durulmuştur. Ülke 2001 yılındaki DTÖ üyeliğine kadar küresel ticarete yönelik bağlayıcı kuralların dışında kalmıştır. ÇKP rejimi, bu tarihten sonra gıda ticaretine karşı daha liberal bir tutum izlemekle birlikte gıda güvencesini stratejik bir alan olarak görmüştür. Karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı bir tarım politikası empoze eden neoliberal gıda rejimine tam anlamda teslim olunmamıştır. Tarımsal destekleme programlarını ve alt yapı yatırımlarını kaynak israfı olarak gören Dünya Bankası-DTÖ anlayışına itibar edilmemektedir²². Diğer bir deyişle, Çin hükümetinin, neoliberal politikalara olan inanç ve bağımlılığının nispeten azaldığı son yıllarda tarım ve gıda sektörünü güçlü bir biçimde desteklenmeye başladığı ileri sürülebilir.

Gelinen noktada Çin'in gıda güvencesi alanında yüksek bir yeterlilik düzeyine sahip olduğu, yetersiz beslenen kişi sayısının hızla azaldığı görülmektedir. Reform öncesinde yüz milyonlarca insanı hayatta tutma kaygısının biçimlendirdiği gıda ve tarım politikası, günümüzde gelindiğinde serpilmiş orta sınıfın artan ve çeşitlenen gıda maddeleri talebini karşılamaya evrilmiştir. Çin'in son yıllarda artan dolaysız sermaye yatırımlarından tarım ve gıda sektörü de payını almıştır. Çin firmalarının agresif dolaysız sermaye yatırımları yoluyla arz kaynaklarını güvence altına alma çabalarının sıklaştığı dikkati çekmektedir. Çin hükümetinin izlediği tarım ve gıda politikası, hem aşırı sermayeye değerleme alanı bulan hem de gıda güvencesini arttıran bir mahiyete sahiptir. Hükümet son yıllarda, Çin firmalarının iç pazar paylarını korumak adına doğrudan yabancı yatırımlara sağladığı kolaylıkları sona erdirmektedir. Büyük ve dinamik bir ekonomiye sahip olma avantajını da kullanan Çin'in bu çabalarının, küresel gıda sermayesine karşı meydan okuyucu bir mahiyeti olmakla birlikte neoliberal gıda rejiminde sistemik bir değişikliği hedeflemediği açıktır. Çin, Brezilya gibi yükselen ekonomilere ait gıda firmalarının artan uluslararası operasyonları, gelişmiş ülkelere ait gıda devlerinin liderliğini zorlamaktan uzaktır.

KAYNAKÇA

- Araghi, F. (2003). Food Regimes and the Production of Value: Some Methodological Issues. *Journal of Peasant Studies*, 30 , 2, 41-70.
- Ash, R.F. (1988). The Evolution of Agricultural Policy. *The China Quarterly*, 116, 529-555.
- ASTI. (2012). *China: Country Note*. July, Rome: IFPRI.
- ChemChina-Syngenta \$43 Billion Deal Approved by U.S. Security Panel. (2016, 22 Aug). *The Wall Street Journal* <http://www.wsj.com/articles/u-s-security-watchdog-clears-43-billion-chemchina-syngenta-takeover-deal-1471844896>
- Chung K.; Haddad L. vd. (1997). Identifying the Food Insecure: The Application of Mixed Method Approaches in India, International Food Policy Institute, Washington D.C.
- Clapp, J. (2004). WTO Agricultural Trade Battles and Food Aid. *Third World Quarterly*, 25,8, 1439-1452.
- Credit Suisse. (2015). *Global Wealth Report*. Zurich: Credit Suisse AG.

²² Çin hükümeti, 2020 yılına kadar tarım sektörünü modernize etme ve ulusal gıda güvencesini korumaya yönelik 450 milyar ABD Doları tutarında bir kaynak ayırdığını açıklamıştır (Reuters, 2016) .

- Dernberger, R.F. (1999). The People's Republic of China at 50: The Economy. *The China Quarterly*, 159, 606-615.
- Economist Intelligence Unit. (2016a). Global Food Security Index, Country Profile. 09.12.2016'da indirildi <http://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#China>
- Economist Intelligence Unit. (2016b). *Global Food Security Index: An annual measure of the state of global food security*. London&New York: The Economist Intelligence Unit Limited.
- Fairbairn, M. (2010). Framing Resistance: International Food regimes and the Roots of Food Sovereignty. *Food Sovereignty: Reconnecting Food, Nature and Community* içinde, H.Wittman vd. (Eds.), NS: Fernwood, 15-32.
- Falcon, W.P., & Naylor, R.L. (2005). Rethinking Food Security For The Twenty-First Century. *American Journal of Agricultural Economics*, 87, 5, 1113-1127.
- Food and Agricultural Organization (FAO). (1996). Rome Declaration on World Food Security, 13-17 November, Rome: FAO, 24.07.2016'da indirildi <http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.HTM#Note1>
- Food and Agricultural Organization (FAO). (2011). *Global Food Losses and Food Waste*. Rome: FAO.
- Food and Agricultural Organization (FAO). (2016). FAOSTAT. 16.07.2016'da indirildi <http://faostat3.fao.org/home/E>
- Friedmann, H. (1993) "The Political Economy of Food: A Global Crisis", *New Left Review*, 197, 29-57.
- Friedmann, H., & McMichael, P. (1989). Agriculture and the State System: The Rise and Decline of National Agricultures, 1870 to the Present. *Sociologia Ruralis*, 29,2, 93-117.
- Gabriel, S.J. (1998). The Structure of a Post-Revolutionary Economic Transformation: The Chinese Economy from the 1949 Revolution to the Great Leap Forward. *China Essay Series*, 3, 8.11.2016'da indirildi <https://www.mtholyoke.edu/courses/sgabriel/economics/china-essays/3.html>
- Garnett, T. (2008). *Cooking up a Storm*. Surrey:University of Surrey.
- Gökten, K. (2012). *Çin Yüzyulünü Anlamak*. Ankara: Notabene.
- Gürcan, E. C. (2011). Food Crisis and Beyond: Locating Food-Sovereign Alternatives in a Post-Neoliberal Context. *Kasarinlan: Philippine Journal of Third World Studies*, 26,1-2, 482-496.
- HKTDC. (2016). China Customs Statistics. 15.12.2016'da indirildi <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/Facts-and-Figures/China-Customs-Statistics/ff/en/1/1X000000/1X09N9NM.htm>
- Huang, J., & Rozelle, S. (2015). The Role of Agriculture in China's Development: Performance, Determinants of Successes and Future Challanges. *Emerging Economies: Food and Energy Security, and Technology and Innovation* içinde, P.Shome,P.Sharma (Eds.), India: Springer.
- Ingco, M.D., & Croome, J. (2004). Trade Agreements: Achievements and Issues Ahead. *Agriculture and the WTO* içinde, Ingco M.D.; Nash J.D. (eds), Washington: WTO; Oxford University Press, 23-42.
- Lean, G. (2008). Multinationals Make Billions In Profit Out of Growing Global Food Crisis. *The Independent*, 4 May. 23.09.2016'da indirildi <http://www.commondreams.org/news/2008/05/04/multinationals-make-billions-profit-out-growing-global-food-crisis>
- Lin, J.Y. (1992). Rural Reforms and Agricultural Growth in China. *American Economic Review*, 82, 1, 34-51.
- Ling, Z. (1991). The Changing Role of the State in Chinese Agriculture. The Chinese State in the Era of Economic Reform içinde , Ed. Gordon White, London: Macmillan, 83-102.

- The Maddison-Project (2013). Database. 02.12.2016'da indirildi <http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/home.htm>
- Manning, K.E., Wemheuer F. (2011). *Eating Bitterness : New Perspectives on China's Great Leap Forward and Famine*, Vancouver : UBC Press.
- McMichael, P. (1991). Food, the State, and The World Economy. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 1,71-85.
- McMichael, P. (2005). Global Development and the Corporate Food Regime. *Research in Rural Sociology and Development* ,11, 269-303.
- McMichael, P. (2009). A food regime analysis of the 'world food crisis. *Agriculture and Human Values*, 26, 4, 281-295.
- McMichael, P., & Myhe, D. (1991). Global Regulation vs. The Nation State: Agro-Food Systems and the New Politics of Capital. *Capital and Class*, 43, 83-105.
- NBSC. (2001). *China Statistical Yearbook*, Beijing: China Statistics Press.
- NBSC. (2015). *China Statistical Yearbook*, Beijing: China Statistics Press.
- Otero, G., & Pechlaner, G. vd. (2013). The Political Economy of "Food Security" and Trade: Uneven and Combined Dependency. *Rural Sociology*, 78, 3, 263-289.
- Oxfam (2015). *Wealth: Having it All and Wanting More*, Oxford: Oxfam GB
- Paarlberg, R.L. (2002). *Governance and Food Security in an Age of Globalization*. IFPRI, Discussion Paper 36. Washington.
- Patton, D. (2009). The just-food interview – Wu Jianzhong, Wumart Stores. *Just Food*. 22.12.2016'da indirildi http://www.just-food.com/interview/the-just-food-interview-wu-jianzhong-wumart-stores_id105465.aspx
- Pechlaner, G., & Otero, G. (2010). The Neoliberal Food Regime: Neoregulation and the New Division of Labor in North America. *Rural Sociology*, 75, 2, 179-208.
- Reuters. (2016). China to invest \$450 billion modernizing agriculture by 2020. 12.12.2016'da indirildi <http://www.reuters.com/article/us-china-agriculture-idUSKCN11O0MX>
- Qiu, H. & Huang, J. vd. (2010). Bioethanol development in China and the potential impacts on its agricultural economy. *Applied Energy*, 87, 76–83.
- Reutlinger, S., & Pellekaan, Jack van Holst (1985). *Ensuring Food Security in the Developing World: Issues and options*, Washington: World Bank.
- Rivera, W.M. (2003). *Agricultural Extension, Rural Development and the Food Security Challenge*, Rome: FAO.
- Selden, M. (1982). Cooperation and Conflict: Cooperative and Collective Formation in China's Countryside. *The Transition to Socialism in China* içinde, M.Selden; V.Lippit (Eds.), New York: Sharp Inc., 32-97.
- Sicular, T. (1988). Agricultural Planning and Pricing in the Post-Mao Period. *The China Quarterly*, 116, 671-705.

- Sodano, V. (2012). Food Policy Beyond Neo-Liberalism, *Sociological Landscape – Theories, Realities and Trends* içinde, Dennis Erasga (Ed.), Rijeka: InTech, 375-402.
- Thomson, A., Metz, M. (1999). *Implications of Economic Policy for Food Security: A Training Manual*. Rome: FAO.
- USAID. (1995). *Food aid and food security, Policy Paper*. Washington D.C.
- USDA. (2013). *China Agricultural Trade Report in 2012*. 25 Feb.,Beijing: USDA
- Walder, A.G. (1989). Social Change in Post-Revolution China. *Annual Review of Sociology*, 15, 405-424.
- White, G. (1993) *Riding the Tiger*, London: Macmillan.
- Wilkinson, J. (2009). The Globalization of Agribusiness and Developing World Food Systems. *Monthly Review*, 61, 4, 38-50.
- Wittman, H., & Desmarais, A.A. vd. (2010). The Origins and Potential of Food Sovereignty. *Food Sovereignty: Reconnecting Food, Nature and Community* içinde, H.Wittman vd. (Eds.), NS: Fernwood, 1-14.